

Wprowadzenie

Jaki jest stan pisarstwa historycznego dotyczącego dziejów Żydów w dawnej Rzeczypospolitej? Czy przeżywa ono kryzys, znajduje się w momencie przełomowym, czy też w pełnym rozkwicie? Na te pytania nie ma prostej odpowiedzi. Wymagałaby ona zapewne osobnego studium poświęconego temu zagadnieniu, o czym zresztą debatowano na ostatniej konferencji naukowej pt. *Żydzi polscy w oczach historyków* (Kraków, 23–24 listopada 2016), upamiętniającej dziesiątą rocznicę śmierci prof. Józefa Andrzeja Gierowskiego. Patrząc jednak na zestawienia bibliograficzne z ostatnich dwudziestu, trzydziestu lat, można zauważyć pewien spadek zainteresowania tą tematyką, widoczny szczególnie w Polsce. Przyczyn tego zjawiska może być kilka. Na pewno należy do nich zaliczyć wymianę pokoleniową i śmierć wielu wybitnych historyków zajmujących się czasami nowożytnymi, w tym dziejami Żydów na terenie Rzeczypospolitej. Tacy bowiem uczeni, jak np. Maurycy Horn (1917–2000), Józef Andrzej Gierowski (1922–2006), Jakub Goldberg (1924–2011) czy Zenon Guldon (1936–2012), albo promowali tę dziedzinę wiedzy w Polsce i za granicą, albo z wielkim powodzeniem ją sami uprawiali (najczęściej jedno i drugie). Niegdyś zresztą za sprawą prof. Józefa A. Gierowskiego ta właśnie dziedzina badań była wiodąca na krakowskiej judaistyce. Obecnie uczeni zajmujący się tym zagadnieniem są związani nie tylko z Instytutem Judaistyki UJ (który obchodzi w tym roku trzydziestolecie swojego istnienia), ale również z wieloma innymi uczelniami i ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą.

Innym powodem spadku zainteresowania żydowską staropolszczyzną może być – paradoksalnie – rozwój studiów żydowskich w Polsce, dla których czasy nowożytne to tylko jeden z wielu innych, może nawet bardziej istotnych okresów do badań judaistycznych, w tym z zakresu religioznawstwa, historii, kultury, literatury, języka, sztuki itd. Ponadto specyfika tego typu studiów wymaga nadal – mimo nowych metod dostępu do źródeł, wszechwładnego Internetu i powszechnej digitalizacji – wieloletnich

i żmudnych kwerend archiwalnych i bibliotecznych, co zwykle znacznie wydłuża proces przygotowania publikacji do druku.

Mam jednak nadzieję, że właśnie ten nowy, trzydziesty ósmy numer czasopisma naukowego „Studia Judaica”, niemal w całości poświęcony tematowi dziejów Żydów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zada kłam tym wcześniejszym, być może niesłusznym dywagacjom. Składa się nań pięć artykułów autorów z Polski i Izraela, wydawnictwo źródłowe, artykuł recenzyjny oraz siedem recenzji, z których tylko jedna nie odnosi się do głównego tematu.

Co ciekawe, wszystkie zamieszczone w tym numerze artykuły w dużej mierze traktują o wzajemnych relacjach Żydów z ich sąsiadami zamieszkującymi dawną Rzeczpospolitą. Od dłuższego czasu jest to – na szczęście również na gruncie polskim – nie tak już nowa metoda opisywania historii tej społeczności w polsko-litewskiej diasporze. Wcześniej bowiem przedstawiano dzieje Żydów na tym terenie raczej w oderwaniu od ich interakcji z nieżydowskim otoczeniem, a w pracach dotyczących ogólnej historii Polski czy Litwy nie dostrzegano żydowskiej mniejszości.

Zamieszczone w tym numerze artykuły możemy podzielić na dwie części. W pierwszej z nich, obejmującej trzy teksty, opisano z jednej strony stosunek władzy królewskiej do Żydów wyrażony poprzez stanowiące prawo (np. przywileje generalne) ewoluujące w korelacji z istniejącym prawem ziemskim i zwyczajowym (Anat Vaturi) oraz próby włączenia Żydów należących do elity finansowej – z uwagi na ich wysokie kompetencje – do administracji skarbowej (Maria Cieśla). Z drugiej zaś strony przedstawiono instrumentalne traktowanie Żydów w sporach o charakterze politycznym i gospodarczym, które często przyjmowały formę konfliktów religijnych. W tych zazwyczaj chrześcijańskich międzykonfesyjnych polemikach wykorzystywano właśnie Żydów (Judith Kalik, Maria Cieśla).

Z kolei w dwóch ostatnich artykułach, autorstwa niżej podpisanego i Jerzego Krocza, przedstawiono obraz Żydów w kronikach klasztornych i w encyklopedii księdza Benedykta Chmielowskiego. Z kart tych prac wyłania się nader stereotypowy wizerunek społeczności żydowskiej w XVII- i XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej przedstawiony przez osoby duchowne, których wiedza oparta była na Biblii, tekstach antysemitycznych i innych przypadkowych lekturach oraz własnych obserwacjach. W zaciśniętym skryptyorium interesowano się Żydami niemal wyłącznie w kontekście ich konwersji lub w związku z różnymi skandalami wywołanymi na przykład pomówieniami o rzekome mordy rytualne czy profanacje hostii.

W dziale materiałów źródłowych zamieszczono opisany i przetłumaczony przez Macieja Szkólkę mało znany w Polsce carski ukaz nr 7612 z roku 1738 dotyczący spalenia na stosie w Petersburgu Żyda Borocho Lejbowa i kapitana-lejtnanta floty rosyjskiej Aleksandra Woznicyna. Jako kolejny następuje artykuł recenzyjny Piotra J. Wróbla, który jest interesującą próbą przeglądu współczesnych syntez dziejów Żydów w Polsce.

Ostatni dział numeru zawiera siedem recenzji książek opublikowanych ostatnio w Polsce i za granicą, z czego sześć pozycji odnosi się do dziejów Żydów w czasach nowożytnych w Europie Środkowo-Wschodniej, a jedna dotyczy kultury jidysz po Holokauście. Można wśród nich znaleźć prace traktujące o żydowskich starodrukach, sejmie Żydów litewskich, Żydach w majątkach Radziwiłłów i aglomeracji Krakowa, kobietach żydowskich w Berlinie oraz żydowskich statutach gminnych (edycja źródłowa).

Na koniec pragnę nadmienić, że w aż dwóch artykułach (Anat Vaturi, Judith Kalik) pojawiły się istotne wątki karaimskie, co jest szczególnie bliskie moim zainteresowaniom. Zapraszam do uważnej lektury.

Stefan Gąsiorowski

Uniwersytet Jagielloński, PAN

st.gasiorowski@uj.edu.pl

